

1. PEATÜKK

TAEVA KINGITUS

Ja selle printsessi embuses, keda nad olid näinud nii kõigutamatult talumas ränka tagakiusamist, lebas nende lapskuningas nagu Taeva kingitus, saadetud vastuseks kõigile nende palvetele.

MADAME DE MOTTEVILLE, „MÉMOIRES”

Esimene – ja ilmselt tähtsaim – naine Louis XIV elus oli tema ema Austria Anna. Kui Anna esiklaps Louis XIV 1638. aasta 5. septembril ilmavalgust nägi, jäi Hispaania päritolu Prantsusmaa kuningannal kolmekümne seitsmendast sünnipäevast puudu vaid mõni päev.* Nii-suguses eas kuninglik printsess võinuks väga hästi juba vanaema olla (Anna ise oli Louis XIII-ga naitunud neljateistkümnesele). Seevastu oli kuningannal tulnud taluda kahtkümmend kahte lastetud abieluaastat. Nagu Anna ühele oma usaldusisikutest kõneles, oli ta isegi peljanud liidu tühistamist, sest lastetus oli katoliku kiriku silmis üks võimalikest abikaasa hülgamise põhjustest.¹ Sellisel juhul tulnuks endine Hispaania printsess, Felipe III tütar, kas tagasi kodumaale saata või ehk läkitada valitsema nõndanimetatud Hispaania Madalmaid (umbkaudu tänapäeva Belgia territoorium), nagu oli juhtunud teistegi tema kuningliku suguvõsa printsessidega, viimasena veel üpris hiljuti Anna vaga tädi Isabella Clara Eugeniaga.

Lapse ja pealegi poja sünd – Prantsusmaal 14. sajandil kehtestatud Saali süsteemi kohaselt ei saanud naised trooni pärida – tõi kaasa

* Nimi, mille ajalugu talle on andnud – Austria Anna –, on eksitav, sest Anna ei tõstnud oma eluajal Austriasse jalgagi. See viitab vaid asjaolule, et Anna isa oli üks Austria Habsburgide Hispaania haru esindajaist.

tähelepanuväärse muutuse tema kuningliku ema seisundis, ja mitte ainult enesestmõistetava rõõmu tõttu, mida koges naine, kellele sai osaks „ime, kui seda kõige vähem oodati”, nagu väljendus ametlik häälekandja *Gazette de France*.² Iga Prantsusmaa kuninganna, kes tõi ilmale dofääni, kindlustas endale traditsiooni kohaselt tugeva positsiooni – huvitava paradoksina riigis, mille üle valitses Saali seadus – tulenevalt selle kuninganna õigusest tegutseda regendina, kui tema abikaasa peaks poja alaealisuse ajal surema; antud reegel oli kehtinud Louis XIII ema kohta pärast Henri IV tapmist, ning samuti eelneval sajandil domineerinud Caterina de' Medici puhul.

Taolist olukorda oli ennustatud juba Austria Anna kihluste ajal 1612. aastal. Poeesia keeles kirjeldati tulevast kuningannat kui kuud tema abikaasa päikese kõrval: „Just nagu Kuu laenab oma helenduse Päikeselt...” tähendab monarhi surm, et „loojuv Päike taandub Kuu teelt ja annab talle oma äraolekul võime valgust heita.”³ (Vastsed kihlatud olid tollal mõlemad kümme aastat vanad.) Veerand sajandit hiljem oli reaalsus palju vähem poeetiline. Louis XIII tervis oli kehv ja Anna regendikssaamine järgmise kolmeteistkümne aasta jooksul – vanus, mil Prantsusmaa kuningas ametlikult täisikka jõudis – enam kui tõenäoline. Kui kaua veel, enne kui Anna hakkab Caterina de' Medici eeskujul kehastama püha emaduse võrdkuju kuningriigi võimusüdames?

Euroopa valitsevate dünastiade kaart oli nüüd muutunud. Prantsusmaa presumptiivne troonipärija, kuninga noorem vend Orléans'i hertsog Gaston pidi pärast seda, kui talle oli näidatud „füüsilisi tõendeid”, et imik on tõepoolest meessoost, tunnistama, et tema vahepeal paisunud lootused troonile asumiseks olid lõplikult purunenud.⁴ Gastonil endal olid vaid tütreid. Pärimisjärjekorras järgmisena tulid Prantsusmaa kuningaverd printsid,* esmajoones Condé prints ning tema kaks poega Enghieni hertsog ja Conti prints; samamoodi varisid põrmuks nendegi väljavaated.

Teisalt dofääni sünd mitte ainult ei purustanud lootusi, vaid ka süti-
tas auahneid plaane tema tulevasest liidust mõne printsessiga. Gastoni

* *Princes du Sang*, samuti *Princesses du Sang* – Prantsusmaa kuninga legitiimsed meesliinis järglased *ancien régime*'i päevil. – *Tõlkija märkus*.

tütar esimesest abielust, Anne-Marie-Louise de Montpensier oli Prantsusmaa rikkaim pärijanna, kellele teda sünnitades surnud ema oli jätnud tohutu varanduse. Üheteistkümneaastaselt vanusevahel ta ennast häirida ei lasknud, mängides mõttega dofäänist kui „minu väikesest abikaasast”. Tuleviku seisukohalt oli ent veelgi tähendusrikkam üks samaväärselt majesteetlik sünd Hispaanias. Viis päeva pärast seda, kui õnnejoovastuses kuninganna Anna andis elu Louis’le, sai tema venna Felipe IV naine maha väikese printsessiga.

Need kaks kõrgestisündinud lapsukest olid õigupoolest kahekordsed nõod ühiste vanavanematega, sest Prantsuse õde ja vend olid abiellunud Hispaania venna-õega. Erinevalt Prantsusmaast oli Hispaanias naistel siiski lubatud troonile asuda: Louis XIII-le mehele minnes pidi Austria Anna oma pärimisõigusest lahti ütlema. Oli olemas vähemalt teoreetiline võimalus, et infanta Maria Teresa istub ühel heal päeval Hispaania troonile – või siis teevad seda tema lapsed. Teine teoreetiline võimalus, mis kuninganna Annal alati meeles seisis, oli, et Maria Teresast saab kord Louis’ mõrsja.

Sestap on kerge mõista, miks väikest Louis’d kutsuti „*Dieudonné*” ehk „*Deodatus*” – Jumala kingitus. Ja isegi aastate möödudes ei unustatud tema sigitamise ja ilmaletuleku ilmselgelt imepäraseid asjaolusid. Enam kui nelikümmend aastat hiljemgi viitas üks Saksa diplomaat kuninga sünnile kui „täiesti erakordsele”.⁵

Kui imeväärne siis oli too sünd, emale endalegi nii ootamatu ja aukartustäratav? Aastate jooksul oli Anna lapsesaamise nimel usinalt palvetanud ning käinud pühakusäilmeid kummardamas – nagu oligi sobilik kuningannale, kellele ei meeldinud siinilmas miski rohkem kui kloostrite ja pühapaikade külastamine. Lastetuse vastu paluti abi pühalt Leonardilt, kuuendal sajandil elanud erakult, kes olevat asutanud Limoges’i lähedale kloostri ja kelle eestkostel olevat toimunud nii mõnigi ime.⁶ (Muul ajal tegutses ta vangide kaitsepühakuna – ja üks olnud kuningannagi oma viljatuse vang.)

Anna lähenes kiiresti eale, mil lapseootele jäämine polnud enam eriti tõenäoline. Tol ajastul vananesid naised üldise arvamuse kohaselt kiiremini kui mehed, kaotades üsna varakult oma noorusvärskuse – „ükski naine pole enam kaunis pärast kahekümne teist eluaastat”, kõlas

rahvasuus levinud ütlus – ning pärast kolmekümnendat allamägi ainult jätkus.⁷ Kahtlemata oli kuninganna kolmekümne kuuendaks sünnipäevaks 22. septembril 1637 – ja kolmekümne viiendat eluaastat vaadeldi sageli kui lõpp-punkti – tema suhetel abikaasa ja uue kodumaa Prantsusmaaga selja taga pikk ja kannatusterohke ajalugu.

Kaks kuninglikku teismelist astusid abiellu 1615. aasta püha Katariina päeval – 25. novembril. Näib, et abielu viidi täide otsekohe, ja pärast seda tuli enam kui kolme aasta pikkune vaheaeg. 25. jaanuar 1619 oli too õnnelik kuupäev, mil riiklik häälekandja *Mercurie Français* teatas kuningliku liidu veelkordsest teostumisest (kuningapaari intiimvahekord oli riigiasi, just nagu abielu isegi). 1620. aastatel levis mitmeid kuuldusi Anna rasedustest, ja Louis XIII ise usaldas hiljem Veneetsia saadikule, et tema abikaasa oli läbi elanud neli „neetud nurisünnitust”.⁸

Ehkki abielu polnud monarhia mõõdupuu – mis asus kurikuulsalt madalal – kohaselt just monumentaalselt õnnetu, oli see vaieldamatult üsnagi lohutu. Anna oli erakordselt kütkestav, isegi kaunis naine meelalt täidlase figuuri, tihedate kastanpruunide juuste, helendavvalge naha ja tumedate silmadega, millele rohekad täpikesed andsid erilise sädeluse. Temas oli omajagu naiselikku edevust ning eriti uhke oli ta oma paljuimetletud valgete käekeste üle, mis näisid olevat kui loodud „skeptri hoidmiseks”. Mis Anna iseloomu puudutab, siis see koosnes põhiliselt vastuoludest. Kuninganna oli kaheldamatult lõbujanune – ta jumaldas teatrit ja hasartmänge –, ent samas äärmiselt jumalakartlik.

Jumalakartlikkus ei takistanud Annat olemast romantik ning mees- tel polnud raske temasse armuda: „Ta naeratus võitis sada südant,” kirjutas Anna õuedaam Madame de Motteville. Samuti oli ta *galante* tolleaegse põhjapaneva prantsuskeelse termini kohaselt, mis läbi kogu perioodi kandis erinevaid tähendusi. Kuninganna puhul märkis see kurtuaasset, õigupoolest süütutki flirti, mis sobis kunagisele rangelt valvatud Hispaania infantale. Kui nägusal Buckinghami hertsogil, kes oli *galant* selle sõna igas määratluses, jätkus „jultumust” Annaga kuulsas aiastseenis kurameerida, pörkus kuninganna õuduses tagasi. Sellegipoolest – nagu arvas Madame de Motteville, kes tänu Hispaania elulaadi mõistmisele on meile oluliseks teejuhiks Anna intiimseimate

tunnete juurde –, „kui too auväärne naine lubanuks endale armastada kedagi peale oma abikaasa, siis võinuks see olla Buckingham, kes teda kütkestas”. Conti printsessil oli kogu loost palju küünilisem arvamus: ta võis vanduda kuninganna vooruslikkuse eest pihast allapoole, aga mitte pihast ülespoole.⁹

Selle romantilise ja rahuldamata naise abikaasa seksuaalsust võiks tänapäeval nimetada küsitavaks. Louis XIII-l oli mitmeid mannetu-võitu suhteid nii meeste kui naistega: hilisemal eluperioodil sai markii de Cinq-Mars’ist tema favoriit. Mingil hetkel armus Louis ihalevalt Marie d’Hautefort’i (ööldatavasti sagenesid seetõttu tema abielulised visiidid Anna voodisse). Siiski oli kuningas šokeeritud, kui tema sõber hertsog de Saint-Simon* end vahemeheks pakkus: „Mida suurema võimaluse annab mu seisus kuningana enese rahuldamiseks,” ütles ta, „seda enam pean ma seda patu ja skandaali eest kaitsma.”¹⁰ Kurvameelne ja pidevalt masendunud Louis XIII, kes lubas oma suurel ministril kardinal Richelieu’l enda üle valitseda, oli üks pool kokkuso-bimatust paarist.

Enamgi veel, kui abielu ei annaks tulemuseks Bourboni-Habsburgi pärijat, ei tooks ta ka rahu Bourbonide ja Habsburgide kuningriikide vahele. Peagi pärast Anna saabumist Prantsusmaale hakkas Euroopat aeglaselt kägistama pikk ja keeruline konflikt, mis sai hiljem tun-tuks kui Kolmekümneaastane sõda. Selles maadejagamises leidsid prantslased ja hispaanlased end kardinal Richelieu õhutusel eri pooltel. Anna lükkas pahaselt tagasi vihjed, justkui jäänuks ta oma südames Hispaania printsessiks. Tema maitse-eelistused võisid olla endiselt hispaanialikud, alates kalduvusest õhtuti kaua üleval olla ja igatsusest hispaaniapärase jääga jookide ning kuuma šokolaadi järele, kuid ta tundis uhkust seeüle, et temast oli saanud prantslanna. Louis XIII seevastu kahtlustas naist pidevalt ebalojaalsuses ning jäi kogu nende abielu vältel veendumusele, et tollel „oli otsatu kirk Hispaania huvisid kaitsta”.¹¹

Sarnane olukord lasus igavese ohuna võimsate monarhide tütarde kohal, kes oma kodumaa huvide nimel välismaistele valitsejatele mehele

* Kuulsa memuaristi Saint-Simoni hertsogi isa ja oma pojale hindamatu infor-matsiooniallikas eelneva valitsemisperioodi kohta.

pandi. Seepärast tuleb kõrgelt hinnata Rotterdami Erasmuse 16. sajandil üles tähendatud asjakohast ning elutarka kommentaari. Oma „Kristliku vürsti hariduses” juhtis ta tähelepanu taoliste liitude kokkusobimatusetele, mis tegelikult ei viinud kunagi riikidevahelise rahuni, ja soovitas kuningatel ning printsidel abielluda omaenda riigi alamatega.¹²

Mitmesugustesse opositsiooniliikumistesse Prantsusmaal kippus tavaliselt olema segatud kuninga vend – ja kauaaegne presumptiivne troonipärija – Gaston d’Orléans. Annatki kahtlustati temaga mestis olemises ning süüdistati – enne õnnelikku ümberkehastumist poja emaks – ülimalis võimalikus konspiratsioonis, kavatsuses abielluda pärast kuninga surma Gastoniga. Ja ometi, vaatamata prantsuse südamele, klammerdus ta hispaania sule külge, pidades kirjavahetust oma venna, Hispaania kuninga Felipe IV-ga. Just see asjaolu saatis Anna 1637. aasta suvel ebasoosingusse ning pani kuninganna vana vaenlase kardinal Richelieu temalt välja pigistama alandava ülestunnistuse, mis kannab 17. augusti kuupäeva. Protsessi käigus arreteeriti üks Anna teenritest – vedikukandja Pierre de La Porte – ja piinati teda, kuid mees keeldus emanda vastu tunnistamast. Seetõttu on arusaadav, miks La Porte oma memuaarides kõvera muigega märkis, et Louis oli „sama palju minu vaikimise poeg kui kuninganna palvete ja terve Prantsusmaa vagade vannete poeg”.¹³ Tõepoolest, selliste ebasoodsate asjaolude juures ei jäänud üle muud kui loota ainult imele.

Muidugi leidis, nagu alati, naljahambaid, kes pakkusid, et imel oli palju inimlikum algupära. Murest murtud noorem vend Gaston d’Orléans väitis end olevat valmis uskuma, et Jumala Kingitus Louis on tulnud välja Anna ihust, kuid tal polevat aimugi, milline Saatan ta sinna oli pannud. Mis sellesse küsimusse puutub, siis olid klatšimoorid varmad nimetama kuninga ministri kardinal Richelieu nime lihtsalt tema poliitilise mõjuvõimu pärast (kentsakas valearusaam Anna ja kardinali suhetest), mis käis kokku oletusega, et kuningas oli iga päev palvetanud „pühakute, nii meeste kui naiste poole”, ja Richelieu oli ka palvetanud, ainult et „teda saatis edu”.^{*14}

* Richelieu itaallasest abi ja hiljem kuninganna lähedane nõuandja, prantsus-päraselt Jules Mazarin, ei esinenud tollal veel neis skandaalsetes satiirides, ja pealegi viibis ta Louis’ eostamise aegu Itaalias.¹⁵